

ספר משלי פרק ג

- (א) בְּנֵי תוֹרָתִי אֵל תִּשְׁכַּח וּמִצּוֹתַי יִצַר לְבָבְךָ:
 (ב) כִּי אֲרֹךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:
 (ג) חֶסֶד וְאֱמֶת אֵל יַעֲזֹבְךָ קִשְׁרִים עַל גְּרִגְרוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לִוַח לְבָבְךָ:
 (ד) וּמִצָּא חֵן וְשִׂכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
 (ה) בְּטַח אֵל יְדוֹד בְּכָל לְבָבְךָ וְאֵל בִּינְתְּךָ אֵל תִּשְׁעֶן:
 (ו) בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אַרְחֻתֶיךָ:
 (ז) אֵל תְּהִי חֶכֶם בְּעֵינֶיךָ יָרֵא אֶת יְדוֹד וְסוֹר מֵרַע:
 (ח) רַפְאוֹת תְּהִי לְשׁוֹרְךָ וְשִׁקּוּי לְעִצְמוֹתֶיךָ:
 (ט) כִּבֵּד אֶת יְדוֹד מֵהוֹנֵךְ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאֹתֶיךָ:
 (י) וַיִּמְלְאוּ אֶסְמֶיךָ שְׁבַע וְתִירוֹשׁ יִקְבֶּיךָ יִפְרְצוּ:
 (יא) מוֹסֵר יְדוֹד בְּנֵי אֵל תִּמְאָס וְאֵל תִּקְחַן בְּתוֹכְחָתוֹ:
 (יב) כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהָב יְדוֹד יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֶת בֶּן יִרְצֶה:
 (יג) אֲשֶׁרֵי אָדָם מִצָּא חֶכְמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:
 (יד) כִּי טוֹב סַחְרָה מִסֹּחֵר כֶּסֶף וּמַחְרוֹץ תְּבוּאֹתָהּ:
 (טו) יִקְרָה הֵיא מִפְּנֵינִים {מִפְּנֵינִים} וְכָל חִפְצֶיךָ לֹא יִשׁוּוּ בָּהּ:
 (טז) אֲרֹךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֲשֵׂר וְכָבוֹד:
 (יז) דְּרָכֶיךָ דְרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם:
 (יח) עֵץ חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מְאֹשֶׁר:

ביאור הגר"א - משלי פרק ג פסוק יג

אשרי אדם מצא חכמה כי חכמה מאין תמצא דהיינו שישמע מרבו או ימצא כתוב בספר לכן כתיב בו לשון מציאה.

ואדם יפיק תבונה מזה שיבין החכמה על בוריו יתגלה רצון החכמה וזהו יפיק ויוציא מהחכמה התבונה

ואמר ב' פעמים אדם שג' אדם הן וכמ"ש בזוהר¹ אית אדם דבריאה כו' וכמ"ש ומותר אדם מן הבהמה אין כו' וא' הוא נעלם. לכן לא אמר כאן אלא ב' פעמים וחכמה ותבונה הוא אדם:

ביאור הגר"א - משלי פרק ג פסוק יד

כי טוב סחרה גו' ומחרוץ גו' כי האדם העוסק בעסקי עולם הוא בב' ענינים
 א' הוא המוביל סחורה ממדינה למדינה והיינו להרויח ממון
 והב' הוא עובד אדמה וזורע

ועיקר התכלית אפילו של הסוחר ג"כ לקנות תבואה להיות לו לאכול והרווחת סחורה

1. ראה תיקוני זוהר תקונא שבעין דף קלג עמוד ב.

הוא מעט לפי ערך הרווחת התבואה כי בתבואה מרויח לפעמים חמשה פעמים נגד מה שזרע ויותר וסחורה הוא מרויח לערך א' מחמשה או יותר מעט. לכן אומר סחרה טוב מכסף שמרויח מסחורה. ומחרוץ הוא דבר היקר וחרוץ כלומר חרוץ מאוד לפי שהוא נצרך מאוד שהוא התבואה נצרך יותר מן הכסף. תבואתה הפרי שלה והוא נגד חכמה ותבונה שחכמה הוא דוגמת הסחורה שמוביל ממדינה למדינה כן צריך לילך וללמוד מרבו היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. ותבונה הוא מה שמוציא מן החכמה כן התבואה הוא מה שזרע או שקנה מן הכסף שהרויח מהסחורה וזה מעצמו ויגיע כפו וכמ"ש מפרי כפיה נטע כרם. ואמר למעלה אשרי גו' ועכשיו כי טוב כמ"ש אשריך וטוב לך בעה"ז ובעוה"ב:

רש"י משלי ג, יד ד"ה כי טוב סחרה מסחר כסף

כל חלופין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד²:

כלי יקר בראשית כד, כב ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וגו'

ואם תדקדק בלשון צמידים ובלשון בקע, תמצא שהם שני הפכים, כי בקע הוא דבר אחד שנבקע לשנים, ושני צמידים היינו שני דברים נפרדים יהיו צמודים ומחוברים, רמז בזה שטוב סחרה מסחר כסף ונחמדים, כי קנין הכסף תמיד בקוע לחצאין, כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו בידו, יש בידו מנה מתאוה למאתים, כי על כן נקרא ממון, כי הנגלה החצי מן הנסתר כשתכתוב מ"ם מ"ם ו"ו נו"ן, רמז אם יש בידו ארבעים זוז הוא מתאוה עוד ארבעים וכן כולם.

אבל קנין התורה כולו צמוד ומחובר ומרבה השלום לחבר שנים הנפרדים כמו שנאמר (תהלים קיט קסה) שלום רב לאוהבי תורתך. ובשעת פטירתו אין מלוין לו לאדם כי אם תורה ומעשים טובים, ומלוין היינו לשון חיבור וצמיד, ואם כן הממון נרמז בבקע כי לעולם אין ביד האדם כי אם החצי, והמצוה שני צמידים כי אדרבה מצוה גוררת עוד מצוה שלימה, והממון על פיו יהיה כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד, והתורה כל נתיבותיה שלום, והממון נפרד ובקוע מן האדם ואינו מלוה אותו, וקנין התורה הוא ילונו בכל עמלו:

2. ראה זוהר פרשת תרומה דף קעא עמוד א: כגוונא דא כתיב באורייתא (משלי ג) כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה, דא אוליף לדא ודא אוליף לדא אתעבדו משלבן דא עם דא, דא נטיל דיליה ודחבריה ודא נטיל דיליה ודחבריה ומשלבן דא בדא.

שו"ת יביע אומר חלק ז - יורה דעה סימן יז

ובדרשותי אמרתי לפרש מה שכתוב במשלי (ג, יג - יד), אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה וכו', כי לכאורה הפסוק כפול ומכופל, אלא נראה שהמדובר בשני אנשים, החכם והמחזיק בידו, אשרי אדם מצא חכמה זה החכם שעוסק בתורה ומצא כדי מדתו, שהוא בבחינת יגעתי ומצאתי האמן (מגילה ו ב), ואדם "יפיק" תבונה, לשון הפעיל, זה המחזיק שעל ידו נעשה החכם נכון בתורה ללמוד דבר מתוך דבר, מאחר שאין לו דאגת פרנסה לו ולבני ביתו, וממילא רווחא שמעתא. וסיים, כי טוב סחרה מסחר כסף, כי השותפים במסחר במקנה וקנין, כל אחד מהשותפים מקבל מחצית מן הריוח בלבד, ואילו כאן החכם והמחזיק כל אחד מהם מקבל שכרו משלם, כי בצל החכמה בצל הכסף. וכמ"ש הגר"ח בן עטר ודעימיה, כי מנה של קודש כפול היה, וכל אחד מהם מקבל שכר שלם, ולא ינוכה כלל משכרו של החכם.

וע' בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' קא) שהביא תשובת שאלה לרבינו האי גאון, וזת"ד, שאלה, הנוהג להתענות שני וחמישי, ואח"כ אמר, שכר תעניות אלו יהיה לפלוני, מהו וכו'. והשיב דברים אלו דברי הבל הם, שאיך יעלה על לב לומר ששכרו של העוסק בתורה ובמעשים טובים ינתן לזה והלא נאמר צדקת הצדיק עליו תהיה, ורשעת הרשע עליו תהיה³, וכשם שאין אדם נתפס בעון זולתו כך אין אדם זוכה בזכות זולתו, היחשוב אדם שמתן שכר המצות הוא דבר שישאהו בחיקו שיוכל ליתנו לאחר וכו', וזה שמכר שכר תעניתו ליכול כלבא לשירותיה⁴, ומה שכר יש לו עוד אצל הקב"ה וכבר נטל דמים

3. יחזקאל יח, כ: הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת בֶּן לֹא יִשָּׂא בְעוֹן הָאֵב וְאֵב לֹא יִשָּׂא בְעוֹן הַבֶּן צְדָקַת הַצְדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת רִשְׁעֵי הָרִשָּׁע עָלָיו תִּהְיֶה:

4. תענית דף יא עמוד ב: אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה. ספר כפתור ופרח פרק לט [מי רשאי לסגף עצמו בתענית]: פרק סדר תעניות (תענית כב, ב) רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו, ואמר רב יהודה אמר רב מאי טעמא דרבי יוסי דכתוב (בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה, אמר ליה הקב"ה נשמה שנתתי לך החיה אותה. וכן מסכת נדרים (י, א) מההיא דאשר חטא על הנפש (במדבר ו, יא). ומסכת תענית פ"ק (יא, ב) בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה. והטעם שאין המצטער יכול לכוון שמועותיו ולא לעמוד על תורתו וכל שכן האיש הרעב, וכדאמרין פרק השותפין שרצו (ב"ב יב, ב) אמר רב דימי דמן חיפא קודם שיאכל אדם וישתה יש לו כמה לבבות, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד שנאמר (איוב יא, יב) ואיש נבוב ילבב, וכתוב (שמות כז, ח) נבוב לוחות ומתרגמין חליל לוחין, ופי' כמה לבבות שאינו מסכים לדעת אחת ועל דעת זה מסכים הרשב"א ז"ל. אף אנו נאמר כמה התירו מן הדברים לכבוד השבת וכמו שהוא בפרק זה ובפרק שלפניו. האמנם באבות דרבי נתן (פכ"ח) תניא רבי נתן אומר אין לך אהבה כאהבה של תורה, רבי יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוג העולם הזה נותנין לו תענוג העולם הבא.

[וכן] פרק הנודר מן המבושל (נדרים מט, ב) זימנא חדא גזר תעניתא רשב"ג, רבי יהודה לא אתא לבי תעניתא, אמרו ליה לא אית ליה כיסויא, שדר ליה גלימא ולא קביל, דלי ציפתא אמר ליה

וקרוב הוא לקבל פורענות מלקבל שכר כי עשה שם שמים פלסתר, וכקרדום לאכול בו לחם.

אבל ודאי מי שנתן שכר למלמד כדי ללמד תורה, יש לו שכר גדול על כך, וכן המאכיל עני או חכם כדי לברכו וכו', וכן המסעד ועוזר לעושי מצות כדי שיוכלו לקיימן, יש שכר לו ולהם. וביותר מי שעוזר לעוסקים בתורה שיהיה לבם פנוי לעסוק בה, יש לו שכר. והשכר שיש לו על פעולתו הוא. וכן אמרו בגמ' (סוטה כא א⁵) וכו'. וסיים המהר"ם אלשקר, וכל דבריו דברי קבלה הם ואין להוסיף או לגרוע מהם. ע"כ.

וראיתי להגאון מהר"י אלגאזי בספר שמע יעקב (פרשת וירא דף טז ע"ב), שהביא מ"ש רב האי גאון "והשכר שיש לו על פעולתו הוא", וכתב, ושמע מינה שהמחזיק ביד עמלי תורה אינו נוטל חלק כחלק עם העמלים בתורה, אלא כמ"ש שהשכר שיש לו על פעולתו הוא. דהיינו כשאר כל מצות. וכן מוכח בברכות (לד ב) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לת"ח מנכסיו, אבל ת"ח עצמם עין לא ראתה אלהים זולתך, וזוהי הכוונה במ"ש אשרי אדם מצא חכמה, זה תלמיד חכם, ואדם שמצא ת"ח שיפיק תבונה, ולפי שיש במשמע שהמחזיק והעמל חלק כחלק יאכלו, לפיכך חזר לפרש שאינם שוים בשיעוריהם, כי טוב סחרה זה הת"ח שקנה חכמה יותר מהמחזיק והתומך אשר סחר בכסף, כי יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה, שאינו שווה בשווה עם הת"ח, כי הת"ח עצמו עין לא ראתה וכו'. ע"כ.

ופירושו הוא נגד מ"ש המפרשים הנ"ל כי מנה של קדש כפול היה. וכל אחד מהם לוקח שכר שלם לעצמו. ומ"ש רב האי גאון שהשכר על פעולתו הוא, בא לומר שלא ינוכה משכר החכם כלל, אלא הוא חולק שכר לעצמו משלם, וכן החכם מקבל שכרו משלם, וכמ"ש האור החיים וההפלאה והמהרימ"ט. ומ"ש שת"ח עצמם עין לא ראתה, הנה גם

לשליחא חזי מאי איכא, מיהו לא ניחא לי דאיתהני בהדין עלמא. פי' ציפתא מחצלת, ותחתיה גומא של זהובים. וכן עמוס הנביא ע"ה (ז, יד) כי בוקר אנכי וכולס שקמים, תרגם יונתן ע"ה ארי מרי גיתין אנא ושיקמין לי בשפלתא, מן קדם חובי עמי אנא מסגף נפשי. והתענית במקומו ראוי וטוב הוא כענין בדברים הנזכרים במסכת תענית על עניני המאורעות וכיוצא בהם. פרק אין עומדין (ברכות לב, ב) אמר רבי אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה, מאי טעמא שזה בגופו וזה בממונו. ירושלמי פרק אין עומדין (פ"ד ה"ג) המתפלל ואינו נענה צריך תענית. והאמת (משלי יג, כה) צדיק אוכל לשובע נפשו, כענין האומר אוכל בשביל שאחיה ואחיה בשביל שאעבוד יוצרי ית'. עכ"ל הכפתור ופרח.

5. סוטה דף כא עמוד א: מאי בוז יבוזו לו אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כרבי יוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הוו, הלל עסק בתורה שבנא עבד עיסקא לסוף א"ל תא נערוב וליפלוג יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו': רש"י:שמעון אחי עזריה – תנא הוא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק בזכות למודו של שמעון לכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו, וכן ר' יוחנן למד ע"י הנשיא שהי' מפרנסו: הלל עסק בתורה – מתוך עוני רב כדמפרש במס' יומא (דף לה):

המחזיק שכרו גדול מאד, אבל זהו רק אם הוא חולק עם החכם שוה בשוה כיששכר וזבולון, אבל העושה פרקמטיא ומהנה ת"ח מנכסיו, שאינו הגורם היחיד ללימוד החכם, בודאי שאין שכרו גדול כל כך כמו החכם. ולכן עדיין יש לפרש הפסוקים במשלי כמו שכתבנו. ושו"ר בשו"ת אפרקסתא דעניא (ס"ס נח) שהעיר כן לנכון ע"ד הרב שמע יעקב הנ"ל. והביא דברי האור החיים. ע"ש. וע"ע להגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ג (סי' יד) ובשו"ת טוב טעם ודעת קמא (סי' ריז). ע"ש. ודו"ק.